

Відгук
офіційного опонента
на дисертацію Коваля Геннадія Валерійовича
«Соціально-психологічні чинники волонтерської діяльності
з допомоги постраждалим від воєнного конфлікту»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю
053 – Психологія (05 – Соціальні та поведінкові науки)

Актуальність дисертаційної роботи Коваля Геннадія Валерійовича «Соціально-психологічні чинники волонтерської діяльності з допомоги постраждалим від воєнного конфлікту» впливає з у край важливої потреби сучасної української психології відгукнутися на діяльність і запити потужного волонтерського руху, що склався в країні як реакція на виклики війни і водночас як яскрава складова формування громадянського суспільства.

Обсяг і структура дисертації, використаний масив теоретичної інформації, виконана емпірична робота надають дисертації вагомий й переконливий вигляд ґрунтовного ефективного самостійного дослідження, що має незаперечну наукову актуальність і становить значний внесок у розвиток новітніх соціально-психологічних знань.

У теоретичному огляді наведено широкую панораму ідей і положень про соціально-психологічний зміст волонтерської діяльності на основі аналізу праць українських та зарубіжних психологів, вивчення суміжних соціологічного, політологічного, правового, педагогічного та філософського контекстів.

Цінною видається спроба розкрити соціально-психологічні особливості волонтерства на різних рівнях його функціонування – від окремої особи до великих груп і всього суспільства. Волонтерство розглянуто не лише як важливу громадську діяльність, а як форму соціальних практик, що розвинулася під впливом надзвичайних суспільно-історичних умов, організована інститутами громадянського суспільства та проявляється у вигляді суспільного (радіше громадського – *В. В.*) руху. Цікавий висновок зроблено щодо умови волонтерської допомоги, якою є ускладнена діяльність, а відтак предметом такої допомоги стає діяльність іншого суб'єкта, реалізацію якої утруднено.

Привертають увагу розлогі міркування автора про соціально-психологічну природу волонтерської діяльності як реалізації колективної суб'єктності і спільності. Водночас слушно показано, що розуміння волонтерського руху як цілісної одиниці має бути зосереджено на змісті взаємозв'язку між волонтерами, що постає як чинник творення спільноти та зумовлює ознаки колективної суб'єктності.

Переходячи від теоретичних узагальнень до вироблення моделі емпіричного дослідження, автор розглядає специфіку внутрішньогрупової спільності волонтерів як спільноти через взаємодію волонтер–реципієнт, волонтер–волонтер та волонтер–спільнота. Виокремлення відповідних змінних здійснено на трьох рівнях – ідентичнісному, діяльнісному та ціннісному, що

зорієнтувало дослідження на охоплення широкого і психологічно глибокого спектра емпіричних показників.

Ці рівні було покладено в основу наступного структурування змісту та вироблення процедури емпіричного етапу дослідження. таку процедуру вибудовано коректно, її структура передбачала традиційні етапи збору, аналізу й обробки та інтерпретації даних. Дібрані методики, з одного боку, є визнаними інструментами добування науково-психологічної інформації, а з другого – цілком релевантними предметові, меті і завданням дисертації. Вони досить повно відображають психологічний зміст визначених параметрів дослідження.

Не може не вражати обсяг і якісний склад обстеженої вибірки – 302 волонтери з понад 15 міст.

Ефективним виявилось поєднання кількісної і якісної методології, що забезпечило істотну багатоаспектність вивчення волонтерської діяльності та спільноти волонтерів як суспільного руху.

Найбільш яскраво проявилися високі показники осмисленості життя й діяльності волонтерів як усталеної соціально-психологічної характеристики, їхньої спроможності до свідомого самоконтролю. Волонтерам притаманний значний ресурс готовності діяти в належний спосіб. Не дивує високий рівень емпатії. Привертає увагу взаємозв'язок між осмисленістю і готовністю спрямовувати на себе негативні відчуття у зв'язку з перебуванням у ситуації допомоги. Цікаво, що ці позитивні риси виразніше проявилися в жінок-волонтерок.

Вищих порівняно з генеральною сукупністю значень набувають у волонтерів, особливо жінок, ціннісні тенденції. Показано, що висока осмисленість волонтерської практики ув'язує між собою традиційні цінності і цінності самовираження. Молоді волонтери виразніше тяжіють до цінностей саморозвитку та готовності до змін. Автор довів наявність низки неоднорідних мотиваційних «осердь», що зумовлюють специфіку волонтерської діяльності. Поряд із виразними соціальними аспектами ідентичності волонтерам властиві й відчутні особистісні складові, зокрема, рефлексивний, діяльний та комунікаційний аспекти ідентичності індивідуальної.

За результатами семантичного диференціала з'ясовано, що волонтери відмінно реконструюють образ волонтерської спільноти засобами психосемантичних характеристик, позитивно ставляться до неї, визнають її високий потенціал. Цікавими виявилися статево-вікові відмінності: для волонтерів-жінок старшої вікової групи волонтерство постає як стійка та цілеспрямована сила, яка, проте, має м'який характер дії; молодим волонтерам спадає на думку образ «твердого й стійкого щита».

Автор здійснив докладний і ретельний аналіз численних кореляційних зв'язків. Множину отриманих показників було структуровано й узагальнено за допомогою факторного аналізу. Вісім факторів, що виділилися («готовність до змін», «піклування та турбота», «захист та збереження життя», «керівництво», «стильові аспекти ідентифікації», «саморозвиток та самовизначення», «емоційне виснаження», «естетичне переживання дійсності»), досить повно й різнобічно характеризують психологічний зміст волонтерської діяльності.

Серед пропозицій автора з практичного застосування результатів дослідження варто насамперед звернути увагу на різний його зміст щодо вікових груп. У роботі з молоддю потрібно акцентувати саморозвиток і самовизначення. Для осіб середнього віку відносно більше значення має орієнтація на діяльність і вплив. У старшій віковій групі більше уваги слід приділяти збереженню та захисту життя. Окремий важливий аспект психологічної допомоги волонтерам становить робота з емоційним виснаженням та негативною динамікою осмисленості життя.

Цілу програму майбутніх досліджень автор розгорнув у перспективах наукової розробки порушеної проблематики.

Вивчення тексту дисертації та опублікованих праць Ковалю Геннадія Валерійовича дає підстави для висновку про те, що його робота є результатом реального дослідження соціально-психологічних чинників волонтерської діяльності з допомоги постраждалим від воєнного конфлікту. Положення та ідеї є науково доведеними, самостійними. Вірогідність та обґрунтованість отриманих результатів забезпечено багатоплановим теоретичним та емпіричним дослідженням проблеми, застосуванням комплексу методів, релевантних меті та завданням дослідження, апробацією і впровадженням результатів дослідження в практичну діяльність.

Аналіз тексту дисертації та публікацій свідчить про дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності.

Основні положення й результати дослідження було оприлюднено на низці наукових заходів міжнародного та всеукраїнського рівня. Солідний вигляд має кількість і тематика публікацій, у яких висвітлено зміст дослідження. Ці публікації самі по собі роблять ґрунтовний внесок у науковий дискурс вивчення волонтерства, а об'єднання їх у цілісному тексті дисертації становить ефективне логічне завершення виконаної роботи.

Високо оцінюючи дисертацію, вважаю за доцільне висловити зауваження, коментарі та побажання дискусійного характеру.

1. Викликає сумнів невіддале, на мій погляд, формулювання предмету дослідження як специфіки соціально-психологічного обумовлення волонтерської діяльності, що виводить дисертацію далеко за межі теми. Це, зокрема, набуло відображення в змісті висновків та наукової новизни: заявлені в темі соціально-психологічні чинники волонтерської діяльності відійшли на другий план і мають вигляд не найважливішої складової «специфіки». Натомість багато мови про механізми набуття спільності, особливості колективної суб'єктності та волонтерської діяльності, стилі ідентичності, мотиваційні комплекси тощо.

2. Невиправдано багато уваги приділено проблемам трактування суспільного руху в контексті колективної діяльності та функціонування великих груп, колективної суб'єктності волонтерського руху, спільності як характеристики його внутрішнього зв'язку (підрозділи 1.1 та 1.2). Ці проблеми справді є базовими для розуміння соціально-психологічної природи волонтерства, але надто докладний розгляд їх відводить зміст дисертації далеко в бік аж до філософських узагальнень. Гадаю, було б достатньо викласти основні

думки із цього приводу, а щодо решти змісту – послатися на опубліковані праці автора.

3. Аналогічні претензії можна висловити щодо змісту підрозділу 1.3, де йдеться про різноманітні аспекти ідентифікації та ідентичності волонтерів у соціально-психологічному зумовленні волонтерської діяльності. Проте термін волонтери вжито лише один раз у назві підрозділу, а волонтерський – наприкінці його в аббревіатурі СВР.

4. Опис моделі, параметрів та методичного забезпечення емпіричної частини роботи подекуди (зокрема, у підрозділі 2.2) справляє враження надто загального, надміру абстрактного щодо його головного призначення. Схоже, що автор не впорався зі спокусою зберегти всі свої напрацювання ранніх етапів роботи над дисертацією і не спромігся надати їхньому викладові більш лапідарного характеру.

5. Надмірне теоретизування збереглося і в третьому розділі, коли за нагромадженням термінів важко вбачити психологічну суть. Водночас це не зарадило іншій проблемі. Застосування великої кількості емпіричних параметрів вимагає поступового виокремлення більш істотних та переходу на дедалі вищий рівень узагальнення показників. Проте автор обрав екстенсивний спосіб аналізу, від початку і до кінця зосереджуючись на всіх отриманих даних. Відтак надто затеоретизований текст було перенасичено ще й емпіричними показниками.

6. У дисертації трапляються численні граматичні помилки, що є не чим іншим, як проявом недбалого ставлення автора до презентації свого тексту. Додам суто традиційне побажання: надалі уникати відтворення в українській науково-психологічній термінології російських форм на кшталт системостворюючий, обумовлення, понятійний, приналежність, вірогідність (замість імовірність), сумісний (замість спільний), виключення (замість винятки), невільно (замість мимоволі) тощо.

Висловлені зауваження не впливають на загальну високу оцінку наукового дослідження Ковалю Геннадія Валерійовича, не знижують його актуальності, теоретичної та практичної значущості. Тому можна зробити загальний висновок про те, що дисертаційна робота Ковалю Геннадія Валерійовича «Соціально-психологічні чинники волонтерської діяльності з допомоги постраждалим від воєнного конфлікту» – це самостійна, оригінальна, завершена наукова праця з актуальної теми, результати якої відповідають поставленій меті, мають наукову новизну і практичне значення.

Дисертація відповідає спеціальності 053 – Психологія, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України № 759 від 31.05.2019) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 та № 502 від 19.05.2023), а її автор, Коваль Геннадій Валерійович,

заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»).

Офіційний опонент

доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу психології мас і спільнот
Інституту соціальної та політичної
психології НАПН України

Вадим Васютинський

